

פירוק ומהפכה

חזרה

קשה מאוד לקבל נחם על הריסת בתים גדולים וטובים, על אבדן מרכזים שהיו לנו לאורות מאירים חשכת גלותנו. ביחוד קשה לצייר איך יתכן שתצא תקנה וטובה על ידי ביטול מרכזים שהם לעצמם טובים, ומשפיעים רב טובה על הכלל המפוזר והנדכא בצרות גלותו.¹

דיברנו על הקשר בין המושגים 'תקנה' ו'נוחם'. הנוחם הוא סוג של ראייה חיובית שמשנה את התמונה, היא נותנת עמדה נפשית של גודל. הנוחם מנחם מצד התהליך עצמו, עוד לפני הנחמה המלאה שתבוא בסוף. השקפת העולם המופשטת עדיין לא נותנת לאדם נוחם. הנוחם בא כאשר הוא שותף לדברים ויש לו יכולת ללכת ולפעול.

התקנה גם היא באה מהשקפת עולם שיש בה רוממות רוח גדולה, אבל איננה רק השקפת עולם, אלא יכולת לפעול באופן ממשי.

אדם יכול לעשות תקנה כשקורה לו נס. לדוגמא כשרשב"י יצא מהמערה הייתה לו יכולת והוא תיקן תקנה, כלומר הוא השתמש ברוממות הרוח שהייתה לו בשביל לצור משהו. הרב כותב זאת גם על רוממות הרוח שהייתה כאשר אנגליה, שהייתה המעצמה הכי גדולה באותה תקופה, הכריזה שהיא הולכת להקים מדינה לעם היהודי. יכול להיות שגם לאחר מלחמת ששת הימים היה צריך לעשות משהו כזה. לא לכל אדם יש את הכלים, אבל מי שיש לו כלים צריך לדעת לנצל התרחשויות גדולות כאלו בשביל יצירה, בשביל מחשבות גדולות ורגשות גדולים.

מי שמכיר את 'דרכי השחרור' של הבודהיזם, מבין שזה בדיוק הפוך: המשפט שלהם הוא 'רק כשהצפיות נפסקות, דברים מתחילים לקרות', ואילו בהשקפה של 'תקנה', דווקא כשאדם נמצא בשיא ההתרחשות הוא מקבל כוח ליצור. רואים עד כמה הרב² צדק בתיאור של הבודהיזם כמין ייאוש, שמאפס את החיים. יכול להיות שבסוף אחרי שאדם מאפס את החיים, יש לו מין שלווה והארה שכזו. אבל כאן זה הרבה יותר משלווה, האיש הזה מקבל כוח ליצור.

¹ עין איה ברכות, פרק תשיעי, קכא.

² אורות הקודש ב, תפח-תפט; אורות, 'למהלך האידאות', עמ' קיג.

צדיק ורע לו

את כל הכאב של הגלות לא קשה להבין, הוא בא כתשובה על חטא; אבל כאן אין חטא, יש רק דברים טובים – ובכל זאת התוצאה היא הרס. לכן כל כך 'קשה לקבל נוחם'. התשובה לכך היא, שכל מה שקשור לאומה נשחק. זה מה שהרב מסביר:

ההגיון האמור כי בהשחת הצביון הלאומי, אז ההשחתה תופסת בהכרח מקומה בכל מוסד כללי שהוא מושפע מימי קיומה של האומה בכל תקפה. החסרונות הם מושרשים עמוק מאוד ועין אדם לא תוכל להבחיןם, אבל לפני יודע כל תעלומות גלוי וידוע איך גם המעמד של ההתרכזות היותר טוב צריך ניפוץ ובנין מחודש, כמו שלא נוכל להכיר בעין בשר את החיסרון הטבוע בגופו של איש קדוש וצדיק שעם כל זה יבוא לרוממות מעלתו על ידי מעבר התמותה, כאמור "משפט אחד לטהור ולטמא לטוב ולחוטא".

אמנם הדבר המראה גלוי לכל איך על ידי ההפסד הפנימי השורה בעצמותה של האומה יוכל הדבר להגיע שגם הדבר היותר נעלה יהיה צריך ניפוץ, כדי שמהסתירה יצמח בנין נאדר בקודש וטוב בהחלט, הוא מעצם הוד קדושת עבודת ד' שהיתה עומדת ברום מעלתה בבית המקדש. הכל יודעים כי כל הטוב העומד לבא בעולם, בכללו ובפרטיו, יתפאר במעלתו על ידי דעת אלהים אמת. שהאמצעי היותר נאמן לזה הוא עבודת ד' באופן היותר מכובד ומורם, ואיה הוא אופן עבודת ד' באופן היותר מכובד ומרומם כעבודת ד' בבית קדשינו ותפארתינו. מכל מקום כיון שהשחיתה האומה דרכה נהפך לה גם עבודת ד' זאת הטהורה לרועץ.

השאלה היא על כל דבר שהוא חיובי במהותו. למה צריך להרוס אותו? למה לא להוסיף טוב?!

גם העבודה של בית המקדש היא לכאורה עבודה שקשורה לשלמות. אמנם המצב לא היה מושלם: היו כהנים רשעים, הייתה התייוונות גדולה ושנאת חנינם. אבל בכל זאת יש בעבודה הזו משהו חיובי, אז במקום להרוס אותו, ניתן היה לרומם אותו ולהזרים לתוכו כוחות גדולים.

אם יש אנשים שהם ממש רעים ניתן להבין שצריך לסלק אותם, אבל מי שהוא צדיק ואפילו שהוא לא ממש צדיק, כל עוד הכיוון חיובי, למה לפרק אותו? זו שאלה חזקה. זו גם השאלה של 'צדיק ורע לו'.³

לדוגמא בחינוך: כיום מקובל שכאשר יש ילד שהמצב שלו לא טוב, הפתרון הכי טוב הוא לרומם אותו ולחזק את הנקודות החיוביות. זו לכאורה השיטה של הרב, שהצדיקים הגדולים צריכים להרבות טוב.⁴ ואילו כאן יש שיטה חדשה, מעניינת, כואבת, שלפעמים במקום לחזק דברים טובים צריך להחריב אותם, ודווקא על ידי המוות והחיסרון הם נבנים בצורה יותר גדולה.

גם הקב"ה לפעמים עובד בשיטה הכואבת, לפעמים הוא מפרק. דוגמא מהדורות שלנו היא, היהדות של חו"ל לפני קום המדינה, היה אפשר להזרים להם הרבה שכל, למשוך אותם חזק באוזן, ולהוציא אותם מכל המקומות שבהם הם היו. למה היה צריך להרוס ולהרוג מישראל, למה לפרק ולא לבנות?

להפטר מן העולם

לעתיד לבוא תהיה לנו בעיה אקולוגית קשה: הרי כשאנשים לא ימותו, אישה תהיה פורייה במשך אלפי שנים והיא תוליד עוד ועוד ילדים⁵ – אנחנו נמצא את עצמנו עומדים צפופים אחד ליד השני ללא יכולת לזוז. הרב פותר את הבעיה, הוא אומר⁶ שכשאנשים לא ימותו, הם לא יחיו בעולם הזה בלי סוף, הם פשוט ייקחו את הגוף שלהם איתם, לאן שהם הולכים. כמו שאדם עולה לקומה השניה או השלישית. הגוף והנפש יהיו כל כך קדושים, כמו אליהו הנביא שיכל לקחת את הגוף שלו וללכת. זה נקרא להפטר מהעולם, במקום להשאיר את הגוף בתור עוד משהו מאכזב כאן בעולם הזה, (כמו שקיות הנילון שמפוזרות בכל מקום), אדם פשוט אומר שלום, לוקח את כל החפצים והולך למקום אחר.

ככה הרב מסביר על משה ואהרן⁷ – שהם נפטרו מן העולם. זה קצת מסביר למה מקום קבורתם לא ידוע, כיוון שהם פשוט לקחו איתם את הכל, אז אין מקום קבורה, בדיוק כמו של אליהו אין מקום קבורה.

³ גמרא, ברכות, דף ז, עמוד א.

⁴ שמונה קבצים, קובץ ב, צט.

⁵ הגמרא אומרת ש'עתידיה אישה שתלד בנים בכל יום(!)', (שבת, דף ל, עמ' ב).

⁶ עין איה שבת, פרק חמישי, לט.

⁷ שם, לח-לט.

השאלה חוזרת ביתר שאת, למה לא ללכת כבר כיום באותה שיטה ולפתור את הבעיות על ידי שנרומם אותם, במקום על ידי חורבן ופירוק שלהם?

מהפכות

כאן הרב אומר במפורש שגם צדיק וקדוש צריך לעבור את החוויה של הפירוק:

איש קדוש וצדיק שעם כל זה יבוא לרוממות מעלתו על ידי מעבר התמותה, כאמור "משפט אחד לטהור ולטמא לטוב ולחוטא".

הסיבה לכך היא שיש איזה חיסרון שקשה לנו להבחין בו, אבל הוא חיסרון קיים. לכן אם רוצים לתקן, לפעמים אין ברירה וצריך לפרק, על מנת לבנות. למה מוכרחים לפרק? בגלל שהמבנה שבו אנו נמצאים כרגע, איך שאנו חושבים ומרגישים, הוא בעצם מקפיא את המציאות ולא נותן לה להתפתח למקומות גבוהים יותר. לכן אפילו צדיק כזה שלא היה בו שום חיסרון ושום חטא, צריך לעבור את השלב של המיתה, כדי להגיע לשלב שבו הגוף והנפש יהיו זהים ואדם יוכל לקחת את הגוף גם לעולם הבא, למקומות נשמתיים ועליונים יותר. כדי להגיע למקומות נשמתיים ועליונים כאלו, הגוף צריך לעבור תהליך של זיכוך עמוק.

דוגמא פשוטה ניתן לראות בכל מהפיכה תרבותית אנושית, כאשר עושים מהפיכה חייבים לפרק את התרבות הקודמת. למשל, בצרפת, ברוסיה ובכל מקום שהייתה אידאולוגיה אריסטוקרטית, לצורך המהפכה שחטו אלפי אנשים, באופן הזה הם פשוט סילקו את האידאולוגיה השלטת. יש בזה משהו אמיתי, כיון שאם ממשיכים להשתמש בהנחות היסוד הקודמות, אז למרות שרוצים לעשות משהו חדש, בעצם עדיין גוררים את הדבר הישן. אין כאן הצדקה להגיד או לבצע דברים כאלו, כיוון שלאדם אין זכות לפרק, אדם שיעשה דבר כזה הוא רשע גדול.⁸ הרבה פעמים האנשים שעושים את זה הם אנשים ששונאים את החיים, כמו השכנים שמקיפם אותנו במזרח התיכון, הם שונאי חיים, והם הופכים את ההרג לאידיאל גדול. היחיד שיכול לעשות דבר כזה מתוך אהבת החיים הוא הקב"ה.

אפשר לראות דוגמא למחיקה של אוכלוסיות שלמות דרך המגפה השחורה⁹. היו מקומות באירופה שהמגפה מחקה 70% מהתושבים, פתאום הכל מתרוקן, ממילא נמחקו חובות

⁸ עיין בעין איה ברכות, פרק תשיעי, קלז. לכאורה בעל האוב אמר דברים נכונים, בכל זאת רב קטינא אמר עליו שהוא שקרן, כיוון שמי שאומר דבר כזה הוא רשע גדול.

⁹ מגפה שהכתה באסיה ובאירופה בין השנים 1347 – 1351, וקטלה עד כמחצית מהאוכלוסיה.

ושעבודים, ואנשים יכלו להתחיל הכל מחדש. אם היינו נשארים עם המבנים הקודמים, יכול להיות שלעולם לא היינו מגיעים להיום, בגלל שהכל היה משועבד לחזק ולאגרסיבי; אבל לא רק לחזק והאגרסיבי, אלא בעצם גם למנוון, למה שכבר ננעל ואין לו תזוזה והתחדשות. אז המהפכה מפרקת לא רק את הרע, אלא גם את מה שנעול, והיא מאפשרת להתחיל לחשוב מחדש.

עבודה מלמטה למעלה

הבעיה היא שכאשר אדם בא ומטפס מלמטה למעלה, הרבה פעמים הוא חולם על איזושהי תפיסה עליונה מופלאה ביותר, אבל אחרי כמה שנים היא כבר לא שאיפה עליונה, היא נהפכת להיות תקרת בטון שלא נותנת לאדם לחשוב, להתקדם ולהתעלות. מבחינה מהפכנית יכול להיות שהדבר החדש לא שונה בהרבה ממה שהיה לפניו, רק קצת השתנה. במקרה כזה אין ברירה אלא לשוב ולפרק את התפיסה החדשה העליונה הזו, זה נקרא לעשות תשובה על תשובה.^{10,11}

לדוגמה הרב מתאר¹² את התרחקות המוסר מהדת. מה גרם למוסר להתרחק מהדת? אם ניקח את רומי כדוגמה: רומי הייתה מקום שנורא ואיום לחיות בו, כולם היו משועבדים, הכל רץ בתוך מבנה קשוח של איזושהי הצלחה מסוימת. ואז באה הנצרות ודברה על ערכים, היא נשאה את דגל המוסר, אבל בסופו של דבר גם היא נהפכה למפלצת. השליטים הביזנטיים היו יותר קשים מהרומאים. מערכת המשפט הייתה מלאה בשיקולים מיסטיים ובעיניניים. הם התחילו ממשוהו רענן ומהפכני, הם קראו להתייחס לבני אדם כנבראים בצלם אלוהים, אבל אחר כך הם לקחו את אותם משפטים שבביל לשרוף ולהרוג באכזריות את כל מי שלא מתנהג כמו שצריך, הכל בשם צלם אלוהים.

בהתחלה הדת הייתה הסמל של המוסר, אחר כך נפרדה מהמוסר, כאילו המוסר יכול להיות בלי דת, ואחר כך לא רק שהמוסר יכול להיות בלי דת, אלא הדת היא האויב הכי גדול של המוסר.

ההפרש בין הדת למוסר נמצא גם כיום, אפשר לשמוע אותו ביחס להלכה במערכת המשפט הישראלית, למשל העובדה שרק איש מגרש ואישה איננה יכולה לגרש,

¹⁰ אין הכוונה שהדבר הראשון לא היה נכון, הוא היה אמיתי ומופלא, אבל אסור להתקע בו, לכן צריך לעשות תשובה על תשובה.

¹¹ אפשר לראות גם במהלך האידאות, איך שקמה תנועה חדשה והיא יורדת ועל גבה קמה תנועה חדשה.

¹² עקבי הצאן, מאמר 'עבודת אלוהים', עמ' קמת.

דבר שלכאורה נובע מחוסר שוויון לנשים ואף יוצר את בעיית העגונות. יש עוד נושאים. מבחינה הלכתית יש בתוך כל דין כזה השקפת עולם וערכי מוסר. אבל אפשר להבין איך אדם ליברלי אומר שיש בעייתיות בהלכה ולכן מה שפעם היה מוסרי, כיום צריך לפרק אותו ולבנות מוסר חדש.¹³

אגב, יכול להיות שגם רומי העתיקה הייתה פעם צעירה ורעננה, עד שכל האדונים התנוונו, והניוון השתרש בכל מקום. הדבר הזה בולט גם במהפכה הרוסית, היא הייתה חיובית ונעימה בתחילתה, אבל אחר כך בשם אותו דבר היא נהפכה למפלצת. ואולי הוא נכון גם לגבינו: הרעיון הציוני, הראשוני, הצעיר והרענן, נהפך לתרבות, וכל המהפכנים נהפכו לעסקנים פוליטיים ומשפטיים. אז פתאום, במקום רעיון צעיר ורענן יש ספרות שלמה, יש משטרה וחוקים. ולאט לאט המבנים מתקבעים ונהפכים למכונה אדירה ומשומנת.

עבודה לצורך גבוה

בדרך כלל המהפכה קיימת כאשר יש התעוררות מלמטה ורצון להפיכה. לפעמים היא יכולה להיות גם תנועה מלמעלה, כאשר הקב"ה רוצה לקדם את המציאות והוא פועל באופן של פירוק. ככה הרב מתאר את השבירה שיש כאשר הקב"ה נותן לפי כוחו.¹⁴ אבל לפעמים גם האדם פועל באופן של מהפכה בבחינת עבודה לצורך גבוה,¹⁵ המשמעות היא שהאדם שותף לקב"ה בבניית הדברים. עבודה כזו מופיעה בקורבנות שמקריבים בהם שעירים, השעיר הוא כוח מהפכה שמפרק דברים. המקום הבולט הוא בקורבן ראש חודש, שהוא "חטאת לה"¹⁶, הוא בא בשביל הקב"ה, לכפר על הקב"ה.¹⁷

העובדה שאנחנו שותפים לקב"ה ובעצם אנחנו דומים אליו בכוח היצירה שלנו, מניחה את ההנחה שיש לאדם יסוד איכותי בתוך האישיות שלו. מכוח אותה נקודת איכות שיש באדם מוסכרת גם התנועה הראשונה, בה האדם פועל מלמטה – מכיוון שיש איכות בתחתונים וזה אומר שבני אדם חושבים. ואילו אם נאמר שיש איכות רק בעליונים, ממילא התחתון צריך להישאב ולהיבטל בגודל של העליונים ולא שייך ליחס לו עצמיות או כוח יצירה.¹⁸

¹³ בהקשר הזה, הרב מסביר את המושג 'הוראה שעה', או 'הנח להם לישראל שיהיו שווגים'. 'הוראת שעה' היא הכלי ההלכתי שנותן מענה במצבים בהם אין לתורה כלים להכיל מציאות חדשה. (שמונה קבצים, קובץ ב, ל).

¹⁴ אורות הקודש ב, עמ' תקנו-תקכו.

¹⁵ אורות הקודש ב, עמ' תקל, (טו).

¹⁶ "ושעיר עיזים אחד לחטאת לה" (במדבר, כח, טו).

¹⁷ עיין בעולת ראייה א, עמ' קסח.

מקורות נוספים על כוח השעיר: עין איה שבת, פרק שישי, פד; פרק תשיעי, קל; פרק אחד עשר, כב-כג; עולת ראייה א, עמ' קסז, ('פר ושעיר'); עמ' קסח, ('פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים').

האורלגין

בסופו של דבר המהפכה נראית אותו דבר, בין אם היא באה מלמעלה או מלמטה. הסיבה לכך שהן יראו דומות היא, שיש איכות בתחתונים. המחיר לכך שיש איכות בתחתונים הוא שצריך להתקדם לאט: צריך להסביר לבני אדם כל דבר, המציאות צריכה להתפתח מבחינה תרבותית; ממילא גם נוצר הצורך במהפכות, כפי שהסברנו קודם שלפעמים אין ברירה וצריך להרוס את המבנה הקודם.

ההבדל יהיה בכך שכאשר המהפכה נעשית לצורך הדיוט, אדם יכול להגיע למצב שנמאס לו, הוא מתייאש מהשכל ומרוח המהפכה של האדם, כיוון שכל מה שעושה המהפכה הוא נחלי דם, והתוצאה בסופו של דבר היא עוד שלטון מדכא כמו קודם.

טולסטוי מתאר¹⁹ איזושהי מפקדה בזמן מלחמת נפוליון, יושבים שם כל הגנרלים, כולם זקנים שבקושי מסוגלים לפתוח את העיניים, והם דנים כיצד לנהל את המלחמה. ברור לכולם שכל החלטה משליכה על גורלם של אלפי בני אדם, אבל הם יושבים שם בשלווה. בשבילם זה כמו תנועה של אורלוגין, עכשיו הוא מתנדנד לכיוון מוסקבה וברוך מפיל אלפי בני אדם, עוד מעט יתחיל החורף ואף אחד לא מסוגל להתמודד עם החורף של רוסיה, ממילא כולם ימותו והאורלוגין ילך אחורה. לא זלגה להם אפילו טיפת דמעה אחת על כך שמתו מאות אלפים, כיוון שזה טבע הדברים, נעים אחורה ואחר כך קדימה, זה בסדר. אותו דבר כשעושים מהפיכה, זזים אחורה ואחר כך זזים קדימה, כל תזוזה כזו הורגת מליוני בני אדם. ואחר כך חוזר להיות בית סוהר, כלום לא משתנה. ברוסיה שלפני המהפכה, היה צאר מושחת ובני אדם היו כמו רכוש, ואז באה המהפכה ובסופו של דבר יצא אותו דבר.

¹⁸ המחלוקת האם יש נקודת איכות באדם הפשוט, משליכה על נושא רחב יותר: לפי השיטה של האיכות, בן חורין זו הנקודה הגדולה ביותר, מכיוון שהאיכות נמצאת בכל מקום, וגם לדבר הכי קטן צריך להתייחס כמו בן אדם. אבל לפי השיטה שהאיכות נמצאת רק בעליונים, רק לצדיק יש משמעות אמיתית, ויכול להיות שגם הצדיק אינו בן חורין אלא עבד בטל.

בכל מה שקשור להזרמות הנפשיות באמת הצדיק יותר גדול מבן חורין. אבל צדיק שיכול להיות גם בן חורין, זו ודאי בחינה גדולה יותר, מכיוון שזה אומר שלא רק הוא עצמו בן חורין, אלא הוא מתייחס לכולם כבני חורין.

בן חורין, הכוונה שהוא בנה את עצמו בלי ששום דבר יעיק עליו, הן מבחינה פנימית והן מבחינה חיצונית. יש צדיקים שהכל אצלם פנימי, כשהם מסתכלים על הסביבה שלהם הם רואים גם אותה באופן פנימי – במובן זה עדיף רב בן חורין מצדיק, מכיוון שהוא עומד מולי ומתייחס אלי כשווה מול שווה, ומדבר ומלמד אותי. אמנם הוא לא שווה בידע, וגם לא באיכות ובכמות העבודה שהושקעה, אבל הוא שווה מבחינת המבנה, מבחינת היכולות ומבחינת המעמד.

¹⁹ בספר מלחמה ושלוה.

כאשר המהפכה באה רק מלמטה, אמנם היא כורח המציאות, אבל אדם יכול להגיע למצב שהוא שואל למה שווה כל המאמץ שלו, בסופו של דבר הוא לא משתנה בהרבה, והשליט החדש לא בהכרח יותר טוב מהשליט הקודם, יכול להיות שהוא אותו דבר בדיוק.

העבודה לצורך גבוה מביאה לאדם נוחם אמיתי. עבודה לצורך גבוה קשורה לכך שאדם הוא אוטונומי וממילא יש לו חופש, כוח יצירה ושותפות. גם התכונות האלו יכולות לייאש, אבל הדבר שנותן לו את הנוחם הוא היותו ברוא בצלם אלוהים. להיות בצלם אלוהים דורש המון עבודה מידותית ותודעתית תבונית, לכן אדם שעומד במקום כזה הוא מלא באמונה.

קל וחומר

אלו יכולות להיות שתי תנועות ללימוד 'קל וחומר'. התנועה הפשוטה היא שלומדים מהדבר הנמוך לדבר הגבוה, כמו מחשבה מלמטה למעלה. במקרה כזה הדין הוא ש'דיו לבא מן הדין להיות כנידון', כלומר אדם בקושי מסוגל לעשות את הצעד הזה ולהרים את עצמו למשהו גבוה, לכן הוא צריך מאוד לדייק ולא להיסחף בהתלהבות. ההתלהבות איננה טובה במקרה כזה. אבל הרב מסביר את ה'קל וחומר' באופן שונה,²⁰ ה'קל' זו הנשמה שהיא קלילה, וה'חומר' הוא החומריות. ה'קל וחומר' לוקח את הנשמה האלוהית ומוריד אותה לעולם הזה. במקרה כזה לא צריך להגביל, אפשר לתת כמה שיותר, ובכך לעדן את הבשר והגשמיות, לכן אין צורך בדין 'דיו'.²¹

העבודה לצורך הדיוט מגיעה מלמטה, לכן הכל כבד ולא משתנה בהרבה. לאחר המהפכה אפשר להסתכל אחורה ולראות שכל ההתקדמות מסתכמת בסנטימטר. אבל בעבודה לצורך גבוה, חלק גדול מהעניין שלה שהיא באה מצורך גבוה, ממילא יש לה כלים אחרים לגמרי, תפיסות עולם אחרות.

התשתית למהפכה

כדי שמהפכה תצליח, צריך לבנות אותה כמו שצריך. לדוגמא מרד בר כוכבא, הוא מרד שהוכן בקפידה במשך הרבה שנים, כולל עבודה מדינית עם ממלכות כבושות אחרות, מהלכים טקטיים וחפירת מנהרות לצורך הפתעה ומסתור. לבר כוכבא הייתה הצלחה, הוא צדק כשהוא אמר 'לא תסעוד ולא תכסוף'. אבל בסופו של דבר הם מתו בעוון הדור.²² המשמעות היא שבסופו של דבר הם לא בנו את זה כמו שצריך, כיוון שהם לא בנו מבנים

²⁰ עיין עולת ראייה א, עמ' קפ, 'מקל וחומר'.

²¹ עיין באורות הקודש א, עמ' צה – שלעתידי לבוא לא תהיה התלמודות אמצעית.

²² ככה הרצ"ה היה מדגיש בשם הרמב"ם (הלכות מלכים, פרק יא, הלכה ג).

תודעתיים אחרים, הם לא הכינו את התשתית הנפשית של הדור. מהפכה זקוקה לצבא ולנשק, למערכת משפטית ולכסף – אבל יותר מכל היא זקוקה לתודעה חדשה. מהפכה שצומחת מלמטה, בדרך כלל איננה מצליחה להחליף את התודעה; אבל כשמדובר על עבודה לצורך גבוה, שקשורה לעולם של היצירה, שהקב"ה נותן יותר ממה שהעולם יכול לקבל, המבנה מוכרח להיות אחר.

גם כשאנחנו מדברים על מהפכה תודעתית, היא איננה מסתכמת בהשקפת עולם, אלא היא צריכה לבנות את התכונות בתוכנו – צריך להיות בעל תשובה. בעל תשובה איננו רק השכלה, אלא הוא מבנה אישיותי שלם. לצורך שינוי שכזה צריך הנחות יסוד מתאימות.

הנוחם איננו השקפה שאומרת 'תחשוב טוב, יהיה טוב', או 'תן לדבר ללכת'. הנוחם הוא אחריות, הוא אדם שהולך ועושה, אבל גם יותר מזה, הוא אופי. כמו שתלמיד חכם איננו רק אמונה וגמרא, תפילה ומצוות, אלא הוא אופי של תלמיד חכם. כך גם בעם ישראל, יש מבנה תומך, אדם לא יכול לעבור תהליך בלי מבנה תומך, בלי יכולות תודעתיות שעוזרות לו לעשות את זה. זו המשמעות של הנוחם – הוא זה שהופך את התהליך להיות עבודה לצורך גבוה.

בהקשר זה אפשר להגיד שהרב הניח הנחות יסוד חדשות שלא היו מקובלות. למשל כאשר רבי נחמן רצה לעלות לארץ, הוא הבין שבשביל לעשות את זה צריך לעשות שטויות ולפרק את התודעות. הוא התכוון בעבודה שהבעש"ט והגר"א לא הצליחו להכנס לארץ ישראל, והוא הבין שבשביל להיכנס לתורת ארץ ישראל צריך לפרק את התודעות הישנות. אבל הרב לא מבקש מאף אחד לעשות שטויות ולהיות אדם מוזר²³, זו איננה הנקודה. הציונות לא הייתה מוזרה, הסיבה שהם עלו לארץ היא בגלל שהיו להם תשתיות אחרות. לא מספיק להתגעגע לאין סוף, זו עדיין עבודה פרטית; הרב לא היה נגד עבודה פרטית, הוא אומר שהאנשים הפרטיים היו אנשים גדולים מאוד; אבל הרב בעד עבודה כללית. זה נקרא עבודה לצורך גבוה – צריך לעשות תשובה על תשובה, לעשות עבודה כללית, עבודה שמניחה הנחות ויוצרת תשתיות. לא רק תשתיות כספיות, משפטיות וצבאיות, אלא גם תשתית תודעתית. זו ההשקפה של הנוחם.²⁴

²³ למרות שהרב בעד, שטות, כזב וכסילות.

²⁴ אפשר לתת משל על צייר שרוצה לצייר. בשביל לצייר ציור טוב, צריך לקנות בד טוב וצבעים טובים, אבל זה לא מספיק, צריך גם שתהיה שמש ותנאים סביבתיים וצריך גם את התנאים הנפשיים המתאימים. רק ככה הוא יוכל לשבת ולצייר.

שמן משחת קודש

זו הנקודה שעולא רצה להסביר לרב חיסדא: רואים במציאות שאפילו דברים טובים צריכים להתפרק, הסיבה לכך היא שלפעמים יש השקפה איכותית שבאיזשהו מקום היא תוקעת אותנו, לכן צריך לפרק אותה ולבנות איכות חדשה. זה דבר נכון, אבל כל המהפכות הם כאלו, רב חיסדא רצה נוחם עמוק יותר. לכן ברור שעולא רוצה להגיד יותר מזה, ההתרחשות לא נעשית בממדי התודעה הרגילים, אלא היא נעשית בממדים הקיומיים של עם ישראל.

יש מושג דומה לנוחם, שנקרא 'שמן משחת קודש'. הוא שמן שאיתו היו מקדשים את המשכן, ומושחים מלכים. בדרך כלל שמן משחת קודש נעשה משמן זית, שהוא שמן שנמצא בתודעות. אבל כאשר אין שמן זית, גם שמן שומשומין הוא שמן משחת קודש. התלמוד הבבלי הוא שמן שומשומין.²⁵ כשכובשים שומשום אחד, לא יוצא כלום, לא ניתן לראות שיש בו שמן, אבל אלפי ומיליוני שומשומין יכולים להוציא שמן. שמן שומשומין הוא שמן שמתאר את המיצוי הקיומי של עם ישראל²⁶; הבבלי בנוי ממיליוני שעות לימוד, אז הוא מוציא שמן, והוא שמן משחת קודש. שמן משחת הקודש מתאר את הנוחם, הוא מתאר את ההכנה שצריך לעשות בשביל העבודה לצורך גבוה, צריך את המיצוי הקיומי.

התורה הגואלת

שאלה: מה כל זה אומר לגבינו? האם אנחנו יכולים לקחת את התורה של הרב ולעשות איתה מהפכות שיהיו בבחינת עבודה לצורך גבוה?

תשובה: התורה של הרב באה לבנות כלים לעשות את זה, לבנות את התחיה שלנו בתור עבודה לצורך גבוה, לכן הרצי"ה קרא לה התורה הגואלת, היא באה לגאול את עם ישראל. הגאולה של עם ישראל לא מסתכמת בגוש אמונים וגם לא בלהסביר לכולם איך שהם צדיקים. יש דרך איך להפוך את התורה הזו לתורה הגואלת, והתפקיד שלנו הוא לבנות אותה מחדש. הדבר הראשון הוא לשים לב ממה היא מורכבת, היא מורכבת מהמון ממדים, רב הממדיות היא זו שנתנה לרב ולרצי"ה את הכוח לדבר על מה שהם דיברו. זה גם מה שעולא רצה ללמד: איך מרימים את השכינה מהעפר, איך מביאים את הקב"ה לעולם – זו תורתו של רבי עקיבא. מה שאצל בר כוכבא לא הצליח, הפעם כן יצליח, כיוון שעכשיו יש את הכלים.

²⁵ עיין בעין איה שבת, פרק שני, עו-עז.

²⁶ עיין בעין איה על מסכת ביכורים, כח. שם הוא מסביר את המיצוי הקיומי שנמצא בגרורות וצמוקים.

הרב לא בא לתת למי שמחפש עבודת ה', את הדרך לחוות את החוויה של עבודת ה' כשהוא קם בבוקר, בזה הוא לא מתעסק. הוא מתעסק באופן בו מביאים את הקב"ה לעולם, איך מרימים את השכינה מעפר ומתקנים את העולם, הוא גם נותן כלים איך לבנות את זה בתוכנו. זו הסוגיה שלנו: יש שירותים ציבוריים, כלל ישראלים, או כלל עולמים, והם מריחים לא טוב, והשאלה היא איך מתמודדים?

הדבר הראשון הוא שצריך לשתוק במקום כזה, כיוון שאם אדם מדבר במקום כזה, אפילו אם הוא כותב שירה, הוא בעצם מושך את הריח של השירותים – כך לא ניתן לרומם דבר, זה יוצר תרבות של שירותים. אבל הרב כן בא להתמודד עם המקום הזה – הוא לא רב רק של צדיקים, הוא רב גם של אנשי השירותים, והוא מסביר להם איך לבנות את עצמם באופן שזו תהיה עבודה לצורך גבוה. הוא נותן כלים לבנות את הגאולה. זו המשמעות של הסוגיה על ההוד ועל הפחד, אלו תכונות עומק שאדם צריך שיהיו בתוכו. אמנם הנוחם הוא יותר השקפתי, אבל הוא גם תכונה, צורת הסתכלות.